

‘Og du er husets hjerte som banker meg rundt’.

Om omsorgs- og pårørendedilemmaer i Lina Undrum Mariussens *Finne deg der inne og hente deg ut* (2011)

AV NORA SIMONHJELL

Sammendrag

Lina Undrum Mariussens debutsamling *Finne deg her inne og hente deg ut* (2011) er et sjeldent innblikk i hvordan en kan tenke rundt komplekse og krevende omsorgs- og pårørendesituasjoner i lyrisk form. Det lyriske jeget observerer, reflekter og sørger over hvordan søsteren som er rammet av en kronisk sykdom, gradvis svinner hen. Dette får følge for hele familiens liv, og de prøver alle å yte omsorg for henne. I lys av nyere humanistisk omsorgsforskning drøfter artikkelen hvordan den oppmerksomme nærlesingen av poetiske tekster, også kan gi innsikt i komplekse og krevende omsorgssituasjoner.

Nøkkelord: *Poesi, omsorg, kronisk sykdom, pårørendedilemmaer, oppmerksom lesing*

Abstract

Lina Undrum Mariussen's first poetry collection *Finne deg her inne og hente deg ut* (2011) is a rare insight into how one can think about complex and demanding care and family situations in lyrical form. The lyrical I observes, reflects and mourns how her sister, who is afflicted with a chronic illness, gradually fades away. This has consequences for the life of the entire family, and they all try to provide care for her. In light of recent humanistic care research, the article discusses how the attentive close reading of poetic texts can also provide insight into complex and demanding care situations.

Keywords: *Poetry, care, chronic illness, next of kind dilemma, careful reading*

av Mariussens diktsamling, hvor både det særlige ved diktenes tematiske kompleksitet og poetiske formspråk ytes rettferdighet. Det teoretiske bakteppet for analysen er videre festet i Jonathan Culler (2015) og Emma H. Heggdals (2018) betraktninger om apostrofen, Amelia DeFalcos litterære omsorgsforskning (DeFalco 2016), samt de allerede nevnte Maurice Hamington og Ce Rosenows, håp om at poesien kan synliggjøre, og spissformulere omsorgsdilemmaer. De hevder at “poetry might change the way we listen to the world in preparation for our moral responsiveness in caring” (2019, 4). Artikkelen bidrar slik til den litteratuvitenskapelige omsorgs- og pårørendeforskningen. Antologien *I skyggen av sykdom. Skandinaviske pårørendefortellinger i vår tid*, viser hvordan pasientfortellingen alltid ligger som et premiss for pårørendefortellingen (Nesby, Ramberg, og Simonhjell 2024, 17). Samtidslitteratur gir innblikk i situasjoner som både er omsorgsetisk og narrativt krevende – så også Mariussens diktsamling.

Jeg leser *Finne deg her inne og hente deg ut*, som en insisterende poetisk utforskning av hvordan kronisk sykdom kan erfares og oppleves, og hvordan dette påvirker langt fle e enn bare den syke selv. Diktene skisserer en lang rekke krevende omsorgssituasjoner, og kompleksiteten i disse. Jeget engster og uroer seg for den syke søsteren. Hver morgen lytter hun etter pusten hennes for å høre om hun stadig lever. Dette er en utmattende og krevende situasjon å være i for dem begge. Jeget vil holde henne fast i verden, og bringe verden utenfor inn til henne. Henvendelsesformen og ønsket om å «fortelle til deg» peker også ut over diktverdenens grenser, og mot det allmennmenneskelige. «Om vi leser tekster som virkelig griper virkeligheten, begynner vi selv å se klarere» hevder Moi (2013, 58). For meg er Mariussens diktsamling eksempel på hvordan en gjennom poesiens fortettede form, kan få et innblikk i en kompleks livsutfordring som ofte er usynliggjort. Til grunn for diktene ligger en sterk kjærlighet og omsorg for den syke søsteren, samtidig viser diktene hvor krevende det er å utføre praktisk omsorgsarbeid i form av stell og pleie for en annen over tid. Slik synliggjøres omsorgens dobbelthet og ambivalens; som både en følelse og som praktisk arbeid. Det lyriske jeget som vi møtte i diktet over, står midt i dette.

Det overordnende prosjektet i diktsamlingen er på den ene siden knyttet til det lyriske jegets ønske om å praktisk bidra til at lillesøsteren skal bli frisk, og komme seg ut i verden igjen, og på den andre siden knyttet til et ønske om å rapportere fra og fortelle om, hvordan tilværelsen som syk arter seg (både for den syke og for den som er nær pårørende). Boken har altså en eksplisitt omsorgs- og pårørendetematikk gjennom de situasjonene og erfaringene som beskrives og gjennom de motivene som brukes, og en eksplisitt metapoetisk refleksjon over det es-

tetiske og poetiske språkets muligheter til å skildre og representere allmenne omsorgsutfordringer.

Finne deg inne og hente deg ut – mottagelse og formspråk

Lina Undrum Mariussens (f. 1980) poetiske og tematiske originalitet førte til at hun ble tildelt Tarjei Vesaas' debutantpris for *Finne deg her inne og hente deg ut*. Boken er foreløpig forfatterens eneste utgivelse. I takketalen for prisen forklarer hun at boken er basert på egne erfaringer: «Vi ble tvunget til å tenke på nytt, se på nytt, snakke på nytt. Lære å være familie på nytt. Si setninger til hverandre jeg aldri hadde trodd vi skulle komme til å si» (Mariussen 2012a). Boken ble rost av litteraturkritikerne (Wærp 2012; Ødegård 2012; Andersen 2012; Hagen 2011). I *Tidsskrift for den norske legeforening* het det at «Dette er ei bok for alle – for pårørende, venner og den sjuke, for alle hjelpere i alle yrke, også for legar trent til diagnostikk og behandling, som kan utvide sine røynsler» (Stubhaug 2012). I et intervju med *Sykepleien*, sier forfatteren også at hun valgte å skrive dikt fordi: «Jeg ønsket å gjenskape noe av den stillheten som hersket i huset mens søsteren min var syk. [...] Jeg tror at sårheten i teksten blir tydeligere med færre ord».³ I et annet intervju understreker hun at hun ikke har skrevet noen selvbiografi, men at boken er «en historie i lyrisk språkdrakt og det viktigste for meg er å si noe om det å være menneske i en sårbar situasjon i familien. Hvordan bruker vi ordene og språket når vi virkelig trenger å prate?» (Høiland 2012). Annensteds drøftes skriveprosessen, i essayet «Om å skrive dikt. Av nødvendighet, og uten å vite hvordan» (Mariussen 2012b).

Gjennom diktsamlingen fortelles en kronologisk historie om hvordan en unges sykdom preger og endrer en hel familie. Vi møter et lyrisk jeg som prøver å forstå hva det er som skjer med lillesøsteren. De to søstrene bor sammen med familien sin. I det første diktet blir de presenterte som «søstre med strøm i blodet [...] / to sundjenter som knytter opp knuter / klyver i båten / og skyver ifra» (7). De er handlende, praktiske, løsningsorienterte og hjelpsomme: «vi frakter hverandre over / med seige tak» (7). Noen dikt senere heter det at «vi er to søstre, to lyse streker / i våre foreldres ansikt» (12). Men en dag mister lillesøsteren all kraft. Hun greier ikke stå opp, kommer ikke ned til frokost, og greier heller ikke å gå på skolen. Alt hun har krefter til er å ligge inne på rommet sitt. Der må det desuten være helt mørkt, og helt, helt stille. Metaforen som brukes er at «raset går / inne i huset» (8). Der foreldrenes ansikt før var preget av smil, har nå strikken røket, og ansiktene blir fylt med alvor og sorg.

3. Intervjuet ble publisert i *Sykepleien* 27.03.2012.

Diktsamlingen starter med at det lyriske jeget vender tilbake til barndoms-hjemmet for å være der for søsteren. Dette utløser en erindringsprosess hvor de felles barndomserfaringene rulles ut. Over nåtidsøyeblikket hviler den mørke skyggen som søsterens uforklarlige sykdom fører med seg «jeg spurte om du ville være med / du lå på sofaen og fant ikke føttene» (9). Hva vil det si å ikke kunne finne føttene sine? Er hun blitt lammet i dem? Hva har skjedd? Diktene mangler titler, og det brukes hverken overskrifter, vanlig tegnsetting eller store bokstaver. De formelle og typografiske grepene understreker hvordan konturene utviskes, og tiden strekkes ut til en stadig strøm av hverdager med stille dramatik.

Gjennom de rundt femti diktene blir det aldri tydelig hva det er som feiler søsteren, men kanskje kan det være snakk om ME, eller en form for dyp depresjon. Den eventuelle diagnosen har lite å si for den helhetlige forståelsen av verket. Diktsamlingen er delt inn i tre nummererte, tittelløse, deler. Hver del markers med det matematiske symbolet «>» som betyr «er større enn», noe som det er rimelig å tolke som at det som fortelles om springer ut av en historie som er større enn det som fortelles. I den første («I >» s. 7–27) som utspiller seg fra sommer til høst, markerer sykdommen et brudd i tiden. «Du» blir stadig sykere, mens «jeg» inntar en pleiende rolle. I den andre («2 >» s. 28–43) blir kontrastene mellom de to søstrenes liv tydelig og «vinteren» legger seg både utenfor, og inne i huset. «du» blir dessuten hentet av en ambulanse. Den tredje og sist delen av samlingen («3 >» s. 44–62), er mer åpen for tolkning, men «Vinteren tynnes ut». Følger en den syklisk naturtenkning som er innskrevet her, går det mot en ny vår, men søsterens tilstand er uklar.

Forbindelsen mellom poesi og omsorg, og bruken av apostrofe

Diktsamlingen påkaller interesse ved å rette oppmerksomheten mot de relasjonelle aspektene ved kronisk sykdom. Diktene viser hvordan sykdom påvirker og preger en hel familie, og er mer enn en individuell erfaring. Diktene viser hvordan omsorgsrelasjoner på same tid kan oppfattes positivt og negativt, «progressive and regressive, sometimes both nurturing and hurtful, a potential for contradiction and duality». Det er både «‘love’ and ‘labour’» (DeFalco, 2016, 24) – kjærlighet og arbeid. Tittelen *Finne deg der inne og hente deg ut* kan leses som en krystallisering av denne spenningen, samtidig som den synliggjør det skjulte, meningsskapende arbeidet som er det lyriske jeget har påtatt seg. I den videre lesningen legger jeg vekt på hvordan det lyriske jeget problematiserer omsorg gjennom å synliggjøre avhengigheten, ansvarligheten, og den store arbeidsmengden som ligger i det å

stille opp for en som trenger det. Hamington og Rosenow mener at «poetry might change the way we listen to the world in preparation for our moral responsiveness» (2019, 4), noe som utfordrer meg til mer systematisk tenkning omkring forholdet mellom poesi, omsorg og lesning. De er særlig opptatte av «the relationship between the aesthetic experience of poetry and the care it can create», (2019, 4). Mariussens diktsamling har potensiale til å få oss som lesere til å bli oppmerksomme på en rekke omsorgsetiske dilemmaer. Diktene viser spenningen mellom den praktiske og den emosjonelle omsorgen: mellom det som *gjøres*, og det som *føles*, og hvordan det lyriske jeget hele tiden, som pårørende, strekkes mellom disse to polene.

du leser gloser i senga, går til stua for å spise
og når du er ferdig, bærer pappa deg tilbake
om kvelden mister du glasset i golvet, det forstår du ikke

hvor ble det av deg i den bevegelsen

du åpner og lukker hendene, noe
blafrer i deg, som løv
som ligner på høst

du ber meg dra for gardinene
og jeg får det ikke til å stoppe
lyset som siler og siler ut av deg
og fester seg til klærne mine (11)

Her tematiseres sykdommen for første gang. Fra en tilsynelatende helt vanlig kveld med en rekke hverdagslige aktiviteter endrer alt seg: Ingenting blir det samme etter at grepet om glasset tapes. Den fjerde verselinjen her er et konsentrert smertepunkt: «hvor ble det av deg i den bevegelsen» – øyeblikket som forandrer alt igjennom den lille, tilsynelatende ubetydelige forandringen, og trivielle hendelsen. Skjebnen ligger i rekvisittene, og er den seismologiske nålen som «varsler om rystelser», som Walter Benjamin har skrevet (1994, 136). Glasset som faller, har slik en metonymisk funksjon.

Den gjennomgående tropen i diktsamlingen er den apostrofiske henvendelsesformen, hvor det lyriske jeget henvender seg til den fraværende personen («du») som om hun var til stede. Fraværet danner utgangspunktet for at jeget i det hele

ytrer seg, og det hun ytrer seg om er hvordan hun skal kunne forstå søsterens sykdom, og sin egen rolle i forhold til den. Flere av diktene kretser rundt de små og store hverdagssituasjonene hvor sykdommens konsekvenser viser seg, og hvordan dette fører til nye, annerledes og utfordrende erfaringer for det lyriske jeget og hennes familie. Mange av situasjonene som skildres er knyttet til praktiske omsorgshandlinger og kroppslig pleie, de mange kompliserte og ambivalente og motstridende følelsene disse vekker, og viser noen av de nye utfordringene de pårørende plutselig må ta stilling til.

Det lyriske jeget leter etter et språk som kan være i stand til å gripe denne utfordrende livssituasjonen på en presis måte, og hun leter etter et språk som kan romme både den syke og de pårørendes utfordringer. Et stykke ut i samlingen finner vi denne poetiske appellen

jeg skal fortelle deg alt du trenger å vite
 jeg skal fortelle deg hvordan det er
 å stå opp hver dag
 og å åpne døra inn til deg
 legge øret mot munnen din og kjenne
 at du er her ennå (56)

Det lyriske jeget tar på seg oppgaven om å fortelle. Henvendelsen skjer gjennom den retoriske tropen apostrofe, som kan leses både som en henvendelse til den andre innenfor diktets verden, men den kan også leses som en henvendelse til leseren av diktet.

I boken *Theory of the Lyric* argumenterer Culler for at apostrofens indirekte tale er noe av det som kjennetegner lyrikken som sjanger (2015, 243).⁴ Apostrofen grunnleggende sett en form for «triangulert tiltale» (Culler 2015, 8; Heggdal 2018, 112). Slik bidrar apostrofen til å etablere et forhold mellom duet, jeget og leseren. I sin diskusjon av Culler forklarer Emma H. Heggdal at apostrofen manifesterer denne språklige vendingen, og er «den figu en som vender stemmen bort – men den vendes samtidig mot en mulig mottaker: leseren» (Heggdal 2018, 112). Forstått på denne måten blir lesingen av diktet noe som gjenskaper situasjonen som beskrives i diktet. Leserens får diktet til å *skje*, skriver Heggdal, og understreker hvordan Culler forstår lyrikken som «grunnleggende *ritualistisk*, og lesingen som en skapende *performance*» (Heggdal 2018, 113).

4. Culler drøfter apostrofen også tidligere (Culler 2001). Heggdals artikkel har en grundig diskusjon av teoriutviklingen hans.

Når jeg legger vekt på hvordan denne diktsamlingen formidler en fortelling om hvordan sykdommen endrer en jente og hennes familie sitt liv, og om hvordan omsorgsbyrden preger dem på alle nivå, er dette en lese måte som griper tak i plot- og tidsdimensjonene i boken som helhet. I den konkrete lesningen av enkelt diktene, skapes det en sterk opplevelse av samtidighet, siden de situasjonene som beskrives er så sanselige og direkte knyttet til de direkte møtene mellom jeget, og duet i diktet. Lesningen blir dermed en form for gjenskapelse av det lyriske nået, og det er i denne opplevde samtidigheten at leseren blir oppmerksom på hvor krevende situasjonen diktene skildrer, er for de involverte. At diktene skaper altså den verdenen den beskriver for leseren, er ifølge Culler en del av poesien sin performativitet. Heggdal velger å omtale som dette som *fremførelse*: «fordi det betegner den samme opphenting av et allerede eksisterende materiale inn i en aktivt handlende uttalelse eller lesning» (2018, 114). Diktets verden blir vår verden. «Lest slik er det vi som følger etter duet gjennom lesningen, dit «vi» skal – både duet og jeget, og leseren» (Heggdal 2018, 119). Verket fører oss inn i en svært så krevende nåtidssituasjon, hvor hverdagene glir over i hverandre, og hvor bekymringene for søsterens tilstand fyller det hele. «Vi ser for oss det diktet hevder å gjøre» skriver Heggdal (2018, 120). Diktet gjenspeiler det det skildrer som hendelser: «ikke fiktivt, men som leserens ritualistiske opplevelse» (ibid.). Diktet skaper det som beskrives gjennom gjentakelsene, og minner oss på det allmenne i situasjonen som skildres.

Det metapoetiske prosjektet

Poesien kan gjennom sine formelle uttrykksmåter og presise, fortettede språkbruk, bidra til å vekke empati hos leseren «and in some cases, the risk of this empty», hevder Hamington og Rosenow (2019, 5). Dette *noe* kan korrespondere med leserens følelser for det eller den han leser om. På den måten kan det skapes et emosjonelt bånd mellom den som leser og det de leser om. For meg danner dette en særlig viktig åpning inn til diktsamlingen siden den også på et tematisk og motivisk plan handler om hvordan søsteren forholder seg til lillesøsterens tilstand. Her kan det også være på sin plass å minne om at tankene rundt litteraturens evne til å vekke *frykt* og *medfølelse* som er et poeng allerede hos Aristoteles. Mariussens dikt kan få oss til å *frykte* å havne i en slik kronisk tilstand som beskrives, og skape *medfølelse* for dem som er rammet. Dette kan bidra til ny og større forståelse av de livsutfordringene som skisseres. «Diktet kaller oss til å lese, og til å fortolke, til å undre, beundre og også delta. Og gjentar – for i lesningen gjøres versene minneverdige og blir værende hos oss» (Heggdal 2018, 120). Det lyriske jegets prosjekt kan også leses

som et forsøk på å hente søsteren ut av det mørket som holder henne fanget.⁵ Dette er både et konkret mørke inne i det stille rommet hvor hun ligger, og et mørke som på symbolsk plan legger seg over hennes framtid og muligheter. Gjennom de stadige apostroferingene prøver jeget å holde henne fast i verden. Hun skriver henne fram, hennes skjebne, hvordan sykdommen utviklet seg, og hun skriver fram minnene om den barndommen de hadde sammen før sykdommen endret alt. Bruken av apostrofen er gjennomgående påkallende, og kobles til jegets ønske om å fortelle.

hvordan skal jeg skrive denne historien
om tusener av mennesker som legger seg ned uten forklaring
de som ikke er på kjøkkenet de som mangler i hagen
men forflytter seg i o da som sprer seg gjennom hus
spre seg over landegrenser
fle e ord om senger med mennesker i

jeg famler meg fram gjennom rom etter rom
der ingen svarer jeg leter etter en inngang til rommet
der jeg vet at du venter
og når jeg finner deg der inn
skal jeg løfte opp armene dine
jeg skal ta med begge føttene, og knærne som følger med
og hele ansiktet skal jeg dreie, og øynene skal jeg løsne fra mørket
alle brevene du har skrevet med usynlig blekk,
alle tærne i fotenden, dem tar jeg på ryggen
og jeg skal huske å ta med sokkene, så du holder deg varm på bena
munnen din skal få være med, og alle orda du har spart opp der
de er ikke for tunge
når jeg løfter med låra og bærer dem tett inntil kroppen
slik skal jeg stable deg sammen
og hente deg ut (57)

Dette diktet er delt inn i to deler, står helt mot slutten av samlingen, og er diktsamlingens mest omfangsrike dikt. I den første strofen rettes blikket utover mot det skjulte fellesskapet av andre unge jenter (ungdommer) som ligger med lignende

5. I sin høyst interessante lesning av apostrofens funksjon i Olaug Nilssens roman *Tung tids tale* (2017), skriver litteraturforskeren Silje Haugen Warberg at «Gjennom henvendelsen kan den fraværende gjøres nærværende i retorisk forstand, selv i en beskrivelse av en situasjon som eksemplifiserer det diametralt motsatte» (Warberg 2021, 71).

symptomer i andre mørke soverom. Søsterens skjebne er ikke enestående. Skjebnen danner skjulte forbindelseslinjer mellom dem, som et nettverk ingen kan se. De har fortellinger om liv som sjelden høres. Det lyriske jeget har tatt på seg oppgaven å skulle fortelle deres historie ute i den verden de selv ikke lenger er i stand til å være deltakere i. Hun blir et vitne, en målbærer, og en stemme for de som mangler. Den metapoetiske refleksjonen skrives inn i diktet, og jegets tvil fordobles. Der hun tidligere undret seg over om hun ville kunne yte adekvat omsorg, utvides dette med en uro over om hun vil være i stand til å fortelle om erfaringene. Slik aktualiseres et antikt mytestoff, gjennom en allusjon til myten om Orfeus og Eurydike. Orfeus reiste til dødsriket for å prøve å hente sin elskede Eurydike tilbake, men snudde seg i det avgjørende øyeblikket. For Blanchot er denne myten et eksempel på hvordan kunst blir til. Eurydike er: «det yttersta som konsten kan oppnå. Dold under ett navn och täckt av en slöya är hon den djupt dunkla punkt mot vilken konsten, begäret, döden og natten tycks sträva. Hon är ögonblicket då nattens väsen nalkas som den *andra natten*» (Blanchot 1990, 61). Det lyriske jeget i Mariussens dikt prøver på en lignende måte å holde søsteren fast i verden gjennom språket. Hun skriver fram hennes særlige måte å være i verden på. Skrivningens opphav begynner med Orfeus blikk sier Blanchot, og knytter skrivningens vesen til «erfarenhetens svårighet og inspirationens språng» (Blanchot 1990, 68). På en lignende måte har det apostroferende jeget en «orfisk kraft som skal kunne få det uuttalte i tale» (Heggdal 2018, 111). I den andre strofen av diktet «jeg famler meg fram gjennom rom etter rom / der ingen svarer» er vi tilbake i den konkrete situasjonen som danner rammen rundt diktene i denne samlingen. Vi ser igjen hvordan jeget vender seg til det duet i apostrofen «jeg leter etter en inngang til rommet / der jeg vet at du venter». Verselinjene er preget av handlinger, hvor jeget har til mål å finne, å løfte, og bære den andre. Den metapoetiske refleksjonen peker også på en grunnleggende utfordring som er knyttet til det å skulle snakke på vegne av noen som ikke selv greier (eller kan) ytre seg. På et konkret nivå må søsteren må kles på og hjelpes opp fra sengen, og på et metaforisk nivå, må hun kles i språket: hun må skrives fram fra mørkret. Det kan ofte dannes en form for dobbel sårbarhet i slike representative situasjoner. Vil jeget greie å fortelle om disse eksistensielle utfordringene på en slik måte at de kjenner seg igjen, eller kan stå inne for den måten de blir representerte?

Omsorgens kompleksitet

Omsorg fordrer at en dweler ved, og anerkjenner den andres behov, og bidrar til at disse stettes. Siden det bygger på et asymmetrisk forhold, vil relasjonen mellom

omsorgsgiver og omsorgsmottager også i seg selv være kompleks. Filosofen Hans Herlof Grelland drøfter Martin Heideggers forståelse av omsorg slik han formulerer en i *Væren og tid* fra 1927. Omsorg «er måten mennesket er i verden på» (Grelland 2018, 270), og handler om en grunnleggende holdning til verden. Ordet omsorg rommer på norsk «betydningsaspekter som omtanke, medfølelse omhu og bekymringer, og samtidig et følelsesmessig engasjement og en intensjon om å ivareta eller sørge for» (ibid.). En kjent definisjon av «care» er gitt av Joan Tronto og (Bernice Fischer):

a species activity that includes everything that we do to maintain, continue and repair our ‘world’ so that we can live in it as well as possible. That world includes our bodies, our selves, and our environment, all of which we seek to interweave in a complex, life-sustaining web. That world includes our bodies, ourselves, and our environment. (1993,103)

Definisjonene understreker de relasjonelle, sammensatte og komplekse aspektene ved omsorg. Studiet av skjønnlitterære tekster kan berike forståelsen av omsorg, og kompliserte omsorgsrelasjoner, siden det ligger i fiksjonens vesen å framstille mulige scenarioer. DeFalco retter det meste av oppmerksomheten sin mot det hun kaller for «non-professional care» (2016, 8), altså den formen for praktisk, ikke-profesjonell omsorg som ikke utøves av profesjonelle omsorgsarbeidere for eksempel i hjemmesykepleie, sykehus eller lignende, men altså innenfor en hjemlig sfære, innen familien eller mellom andre som har sterke emosjonelle bånd mellom seg, og hvor omsorgsbehovet oppstår på grunn av en uventet, eller ytre hendelse. Det er altså noe som har skapt en forandring som gjør at noen trenger at andre stiller opp for seg: dette kan for eksempel være knyttet til ulykker, sykdom, aldring, eller også at det fødes et barn som trenger ekstraordinær oppfølging. Slik er også situasjonen som utspiller seg i *Finne deg her inne og hente deg ut*.

I fle e av diktene tematiseres det også situasjoner hvor hun *ikke* makter dette. Diktene viser både fram den emosjonelle og praktiske siden det innebærer å ha en kronisk syk i familien. Det lyriske jeget synliggjør hvordan å svare på den andres behov, er en etisk og moralsk handling: for hva skal en gjøre, og hvordan forholde seg til den andres sårbarhet og stadige behov for tilrettelegging og hjelp?

Diktsamlingen har en klar plotstruktur. Selv om det bare er en av dem som blir alvorlig syk, rammer sykdommen alle i familien. Fokuset på hvordan hverdagshandlingene endrer seg, gjør at de nye relasjonelle sammenhengene blir tydelige. Slik utfordres også forståelsen om det autonome subjektet, siden det er

det relasjonelle aspektet synliggjøres prosessuelt. Sykdommen legger seg som et slør, eller som en tung sky over familien.

[...]
 i huset lukker jeg skuldrene
 strikken har røket i ansiktene rundt bordet
 vi sender brødet og mjølka
 svelger tvilen
 før den når munnen
 og ingen vil være den første
 til å spørre: hva betyr det
 at hun mangler til frokost
 vi ser ut av vinduet, er det noen der ute som vet
 hva det er som har begynt (14)

Det relasjonelle aspektet, og alvorsgraden i situasjonen synliggjøres gjennom av at søsteren ikke lenger har sin plass ved kjøkkenbordet. Hun innskrives i andre romlige situasjoner, og i andre sammenhenger på siden av familiens vanlige rutiner og hverdagssituasjoner. Tausheten er talende: «hva betyr det / at hun mangler til frokost»? Det fysiske fraværet gjør henne ekstra synlig i det stille dramaet. Hva er det som har skjedd, og hvilke konsekvenser har dette, ikke bare for henne, men for alle familiemedlemmene? Det lyriske jeget strever med å forstå, og å formulere for seg selv hva det er som har skjedd med søsteren.

I det etterfølgende diktet formuleres denne usikkerheten helt eksplisitt: «jeg forstår ikke hvordan det bare kan skje / at du ligger i senga og ser opp i taket / at ingen av oss tør å sette oss ned / og se på deg lenge av gangen» (15). Jeget greier ikke å se på søsteren, for hun er redd for å se hva det er utspiller seg foran øynene sine, og samtidig er hun redd for at søsteren skal avsløre hennes uro og bekymring. Søsterens tilbaketrekking tematiseres både eksplisitt og metaforisk: «i vårt hus er det mange rom / og du har flytta inn i det mørkeste» (16). Sårbare subjektet er avhengige av andres fortellinger, og deres evne til å uttrykke og å representere deres situasjon på en adekvat måte. Dette tematiseres som en av de utfordringene det lyriske jeget ser og er oppmerksom på.

Omsorg er både en handling og en holdning. Dette er sentrale poenger innenfor den feministiske omsorgsetikken slik den ble introdusert av Carol Gilligan (1982), Kari Wærnes (1996), Tove Pettersen (2008), Joan Tronto (1993) og andre. En alltid må forestille seg at det en gjør av omsorgshandlinger vil føre godt med

seg for den som de utføres for – at den andre kan få det bedre i øyeblikket – men kanskje også i en kommende framtid. Dette blikket på framtiden er viktig i forhold til den utholdenheten som kreves for å kunne stå i et krevende sykdomsforløp. Dette gjelder både for den syke og de pårørende. Jeget støtter søsteren alt hun kan, og hjelper henne så mye hun makter. Dette er både emosjonelle og praktisk krevende, og hun blir både en hjelper, pleier og en forteller:

hendene mine forstår noe
som jeg ennå ikke har forstått
de holder glasset mot munnen din
de gjør det ikke vanskelig
å mate et voksent menneske
de får det til å se enkelt ut
å holde andres gråt i hendene
de følger en oppskrift
jeg ikke kan huske å ha lært
hvordan kan jeg ha unngått å få med meg dette
Som hendene har visst om bestandig

jeg legger hodet ditt fra meg og går ut
i hagen, der åpner jeg ansiktet alene (17)

Her oppstår en depersonalisering hvor hendene skilles fra kroppen. Hendene blir bærer av en kunnskap som jeget med sin bevissthet ikke har innsikt i. Det er hendene som utfører handlingene, og det er hendene som binder de to søstrene sammen. De er en form for metonymisk representasjon av henne, en form for *pars pro toto*. Hendene representerer også den fysiske, og dermed kanskje også en form for mer grunnleggende relasjonell forbindelse mellom de to søstrene. Der hun strever med å kognitivt og emosjonelt forstå det som skjer med søsteren sin, vet hendene hva de skal gjøre for å hjelpe og støtte henne. Det er som om kroppen handler på den måten de skal, samtidig som hun strever med å være i situasjonen. Diktet viser denne indre spenningen hos det lyriske jeget, og jegets forsøk på å holde denne ambivalensen skjult for den som pleies. Den praktiske omsorgshandlingen, forsterkes dermed gjennom den omsorgen som ligger i å bry seg på en slik måte at den omsorgstrengende ikke får innblikk i de bekymringene som den som yter hjelpen og stellet bærer i sine innerste tanker. Den syke søsteren må mates og stelles som et barn, ja, nesten som et spebarn som ikke kan holde sitt eget hode.

Hva gjør denne infantiliseringen? Hvordan forstå at den som tidligere var et «vanlig» aktivt barn?

Diktene retter oppmerksomheten mot spørsmål knyttet til menneskeverd, og hva det vil si å være i verden. Hvor går grensene mellom de to søstrenes væren? Diktet slutter med at jeget trekker seg tilbake, og skjuler sin gråt for søsteren. Dette kan også forstås ut ifra et omsorgsrasjonale, i og med det at å ikke vise fram sorgen og smerten som hun opplever ved søsterens sykeseng, ikke må bli en ekstra byrde for den syke. Når hun «åpner ansiktet» er det en eufemisme for gråten og tårene som holdes tilbake så lenge hun er i samme rom som den syke. Omsorgshandlingen her er å skåne den syke for den ekstra belastningen som ligger i å erfare at andre er bekymret eller redde for seg.

og jeg er den som kommer
med alt du trenger i hendene
og du er husets hjerte som banker meg rundt (18)

Hendene er som vi har sett et gjennomgangsmotiv i disse diktene. Hendene som gjør, hendene handler, hendenes bevegelser skjønner hva som skal gjøres på et tidligere tidspunkt enn det som jeget er i stand til å forstå kognitivt. Alt fra den bibelske fortellingen om den barmhjertige samaritanen har omsorg vært direkte knyttet til uegennyttig handling,⁶ og «varme hender» er en ofte brukt metafor alt det uegennyttige arbeidet som er knyttet til for pleie og omsorg.

«du sitter bak øynene mine / og ser meg se»

Relasjonen mellom søstrene som en gang var så like, er blitt radikalt forandret. Der de før var ute og opplevde verden sammen, er forholdet nå styrt av henne som ligger passiv inne på det mørke rommet «jeg lister meg forbi ørene dine er så åpne» (18). At det her er ørene, og ikke øynene som er åpne, gjør at en får den utsettelsen av forståelsen som gjør at en må tenke gjennom metaforens to deler en ekstra gang. Når oppmerksomheten rettes mot lyden, blir dette også en form for tydeliggjøring av rommet rundt jenta. Jeget må liste seg, gjøre seg liten og usynlig, ikke hørbar for den andre. Hvordan er hennes hverdag når hun ikke kan bevege seg fritt, eller ikke bevege seg uten å være redd for å forstyrre den syke? Hun tilpasser seg hele tiden til henne som har trukket seg tilbake. Den som ikke er til stede, kontrollerer dem som er til stede, men dette avhengighetsforholdet går også andre veien: «når

6. Se Luk. 10, 25–37.

det ikke er plass til lydene mine noe sted, går jeg inn til deg» (19). I søsterens sykeværelse er det stille, og hennes vanlige tenåringsliv brytes opp og erstattes med stillstand og tomhet. Når skoleåret starter «en mandag i august er du en tom stol / når navnet ditt ropes opp» (22). Hennes rom er det mørke rommet, og hun står ikke der «vennene dine står i skolegården / de skyver lufta mellom seg / der du skulle stått» (22). Og gjennom ørsmå fraværspunkter synliggjøres det hvordan «slik forsvinner du / fra startlistene / klasselistene / venninnenenes planer / de stryker deg ut / jeg stryker deg varmt over ryggen» (22). Jeget får nye navn og oppgaver. Plutselig er hun «utenhuskorrespondenten» (23) hvis jobb er å bære «virkeligheten inn og ut av huset» (23):

jeg fyller øynene med det jeg tror du vil ha
jeg fyller dem med kråker
jeg fyller dem med frø
som blåser dunete og dumme langs bakken
og du sitter oppreist i meg mens jeg går
du sitter bak øynene mine
og ser meg se (27)

Jeget er den som fører den ytre verden inn i søsterens mørke og stille rom. Kontrastene mellom hvem søsteren er, og hvem hun var, hva hun makter og ikke lenger makter, risses opp med stadig større forskjeller, og gjennom dette skjer det en metaforisk transformasjon:

du er søtten år og har nettopp blitt
ei alt for gammel dame
du har slutta å gå
og begynt å drikke kaff
med sugerør (30)

Sykdommen får preg av å være noe som invaderer kroppen og som noe bestemt, men likevel udefinerbart, et «det». «Sykdom er livets nattsida, et mer byrdefullt statsborgerskap. Enhver som fødes, er borger av to riker, de friske og de syke. Skjønt vi alle foretrekker å bruke bare det gode passet, blir hver enkelt før eller siden, i hvert fall for en tid, nødt til å identifisere seg som borger av dette andre stedet», sier Susan Sontag (2010, 5) i sin bok *Sykdom som metafor*. Her kritiserer hun særlig bruk av krigsmetaforikk i forbindelse med sykdomshistorier. Men i

Finne deg her inne og hente deg ut, ser vi bruk av en lignende metaforikk. Sykdommen fører søsteren inn i en annerledes verden, og omtales som en ukjent kraft som invaderer kroppen hennes. Den har en vilje av seg selv, og har en styrke som den syke ikke greier å håndtere. «Det», altså sykdommen utstyres også som med en egen vilje, og en styrke som ikke lar seg beseire verken av vilje eller tenkning. Om dette er noe selvforskyldt eller noe som kommer tilfeldig, blir stående som et ubesvart spørsmål: «det er noe inni deg *som ikke er deg*» (31).

Sykdommens «det» er det som søsteren er utestengt gjennom, og det som stenger jeget ute, og det som stenger søsteren inne. Det er det uforståelige ved hele den nye, og vedvarende situasjonen. Den sykes hjelpeløshet er nesten total «det er tungt å løfte hånda / og blikket samtidig» (31). Jeget utsletter nesten seg selv for å holde søsteren oppe, og inne i verden. Omsorgen, det kontinuerlige, praktiske og relasjonelle omsorgsarbeidet oppsluker all hennes tid. Her ser vi altså hvordan diktene tematiserer et ofte tabuisert pårørendedilemma, for hvordan skal den pårørende greie å opprettholde sitt eget liv, i en situasjon hvor den andre er så totalt avhengig av at en stiller opp for dem?

I fle e dikt konsentrerer det lyriske jeget seg om å skissere hvordan de praktiske omsorgshandlingene utføres i form av stell og støtte: «du er varm og slapp som ei dyne / men innunder klærne / kjenner jeg deg» (33), og videre: «jeg holder deg tett inn mot brystet, løfter og bærer deg / mellom senga og badet / og hver gang jeg gjør det, føles det som en øvelse på noe større» (33). Det skapes et nytt bånd mellom jeget og duet, og de nye handlingene innskrives i nye betydningslag.

jeg står og såper inn ryggen din
under stråla i badekaret
den nakne tavla
der uker og måneder skrives inn og vaskes ut
du danner ei ny og uventa ramme
hvor jeg ser alle ting
snart kan jeg se gjennom deg
du er et vindu som vender meg ut (35)

Den konkrete situasjonen som beskrives her, er at jeget hjelper til med å stelle og vaske søsteren fordi hun selv ikke er i stand til å gjøre det selv lenger. Igjen følges en bevegelse hvor vi starter i en konkret situasjon for derfra at bildet utvides gjennom de metaforene som brukes. Kroppsmetaforen ryggstavle blir utviklet til en tavle det kan skrives på. Tiden viser seg gjennom hvordan kroppen stadig blir

tynnere slik at knokler og ribbein trer fram som tegn som jeget må tolke. Jeget forholder seg til tiden, og søsterens sykdom ved å registrere disse forandringene i kroppen. Beingrinda blir dermed ikke bare den rammen som holder kroppen oppe, men også det tegnet på at hun ikke lenger er i stand til å holde sin egen kropp oppe. Denne metaforiske utvidelsen av kroppen, og den avsløringen av de hemmelighetene som kroppen skjuler, kommer først til syne ved at kroppen kles naken, og at jeget må forholde seg til «den nakne sannheten».

Grensenene mellom søstrene viskes ut «jeg / vet ikke hvor du slutter / og hvor jeg begynner» (33). Hjemmet forandrer seg også. Rollene forandres, og det skapes andre reguleringer for hvordan livet leves innenfor huset: «nå er det alltid noen hjemme / men ingen kommer på besøk» (37). Diktene gir oss et innblikk i selvutslettende omsorg. Pårørendes omsorgshandlinger utføres i skyggen av den andres sykdom, og overskygges av den. Det krevende ligger i å holde ut, og i det å holde verden sammen for den andre. Det selvutslettende ved å være med den andre: det å alltid måtte sette den andres ønsker og behov foran sine egne. Jegets egen væren forsvinner, usynliggjøres av kravene som settes både eksplisitt og implisitt – og spenningen mellom det hun selv legger på seg av ansvar og det ansvaret hun tar. Også her ser vi en sammenkobling mellom den praktiske og den emosjonelle omsorgen: mellom det som gjøres, og det som føles. Poesien har potensiale til å «stimulate us with tacit understanding that are vitally important for us when making a human connection to someone else, particularly when facts alone are inadequate», hevder Hamington og Rosenow (2019, 104). Det lyriske jeget kan se og observere endringene som skjer med søsteren og hvordan kroppen hennes tappes for krefter, men hun har ikke personlig innsikt i sykdomsforløpet og derfor ei heller, mulighet til å få en helhetlig forståelse av de smertene og de utfordringene søsteren har. Det lyriske jegets viten er ufullstendig, men hun kan sette ord på sine erfaringer i møtet med den andre, og gjennom den språklige og estetiske bearbeidelsen av språket, gjør hun et forsøk på å gripe denne komplekse, og for dem begge, smertefulle erfaringen.

Et forsvar for den oppmerksomme lesningen

Finne deg her inne og hente deg ut er en tynn diktsamling, men like fullt et veldig komplekst verk. Det særlige ved den lyriske stemmen, er at en kommer så tett inn på søsteren, altså en nær pårørende sin opplevelse og maktesløshet i møte med det som skjer. Hun kan støtte, pleie og stille opp for søsteren, men hun har ingen middel til å gjøre henne frisk; ei heller kan hun formidle søsterens erfaringsverden,

eller opplevelse av sykdommen. For selv om det lyriske jeget lar oss komme tett på sine opplevelser, og indre tanker, har hun alltid en avstand til det som formidles. Denne subjektive posisjonen skaper på samme tid både avstand og nærhet. Det lyriske jegets utsigelse er med på å aktualisere, og tydeliggjøre denne problematikken. Felski understreker på en lignende måte at «And yet such an actualization offers one possible way of learning new things about oneself and the world» (Felski 2020, 147). Leseren kommer tett på den friske søsterens sorg over søsterens skjebne, og tett på den følelsen av urettferdighet hun opplever av å selv fremdeles være frisk. Det er nesten som om hun bærer på en form for skyld, og opplever skam over å selv kunne delta i sitt ungdomsliv. «And yet caring for something can also mean caring for what it's connected to» (Felski 2020, 135) Etter dette synet kan en altså relatere det en leser om i diktsamlingen til de mange lignende oppslagene om ungdom med skolevegring, tunge depresjoner, eller også ME som preger media og offentlig debatt.

Det er krevende å lese om de mange situasjonene, dilemmaene, paradoksene og utfordrende situasjonene som skildres i denne diktsamlingen. «Poetry allows for a humble flash of insight that we can use as a basis for caring», skriver Hamington og Rosenow (2019, 103). Hvordan skal leseren kunne greie å forestille seg de mange utfordrende situasjonene som skrives fram? Krever det at man må kunne nikke gjenkjennende til alt som beskrives, eller er nok at en nikker anerkjennende til og aksepterer at det som skildres er reelle erfaringer for noen? Eller, kanskje er det eneste verket krever oppmerksom lesning? Moi sier det slik:

Språk og virkelighet, språk og innsikt, språk og dømmekraft er innfilt et i hverandre. Å lære seg å se, er å lære seg et språk. Å lære seg et språk er å lære seg noe om verden. Vi kan ikke finne et språk uten å vise oppmerksomhet, vi kan ikke se verdens nyanser uten å finne språket som kan uttrykke det oppmerksomheten får oss til å se. (Moi 2013, 26)

Oppmerksom lesning er krevende lesning. Den fordrer nærvær og tilstedeværelse, og den fordrer at en tar oss tid til å lese grundig og med blikk for de forskjellige retningene innholdet i ordene som brukes kan føre oss fram mot. Nærlesing gir både retning inn i verket, og ut av det. Slik leser en på tvers av tekster, og på denne måten hentes tanker og teorier inn for å støtte opp under den forståelsen som verkene bringer. Rita Felski insisterer på at «Methods of analysis are, after all, linked to attitudes and dispositions; they are not just ways of thinking but means of orienting» (2020, 129). Fra hennes perspektiv har ethvert kunstverk en iboende

mulighet, og dermed et potensiale ved seg til å bidra til at vi forandrer tankene våre, og dermed også til å forandre det en vet, og hvordan innsiktene har oppstått.

Finne deg her inne og hente deg ut tvinger oss til å legge merke til er den relasjonelle siden av krevende omsorgssituasjoner. Den syke jenten er avhengig av at familien stiller opp for henne, og dermed blir også de relasjonelle sidene av hennes svekkelse og sårbarhet gjort tydelig – og hvordan dette medfører både emosjonelle og praktiske belastninger hos de andre. Den kanadiske litteraturforskeren Amelia DeFalco minner oss på en lignende måte om at skjønnlitterære tekster har potensiale til å synliggjøre «the significance of care, both its giving and receiving, for subjectivity and selfhood, responding to the claim of responsibility, dependence, and care are integral for human identity» (DeFalco 2016, 26). Verket tvinger oss til å se, hva det innebærer å være et søsken som bevitnet at et barn i tenårene gradvis svekkes og ikke lenger er i stand til å delta i hverken skole-, eller familiens hverdagsaktiviteter på en vanlig måte. Gjennom sitt subjektive perspektiv, og stadige henvendelser til et du (som altså både er innenfor og utenfor verket), insisterer det lyriske jeget på at vi må bli oppmerksomme på den syke søsterens liv og livsutfordringer, og at vi også må se hvor krevende dette er for alle rundt henne, og særlig for søsteren som prøver å formidle denne kompleksiteten. Dette er en form for lesing som utfordrer leseren til et relasjonelt møte med teksten.

I lesningen utfordres leseren til å anerkjenne problemene og situasjonene som verket viser fram. Slik kan det skapes en form for nærhet mellom leseren, og personene som beskrives. Dette er en form for «care» som «make them care about what they interpret, to become affected and interested» (Felski 2020, 128). Forståelsen av subjektet kan derfor aldri løses fra de andre som det inngår i relasjoner med: familien, søsteren, skolekameratene osv. Som denne lesningen av diktsamlingen har vist, risses den kompliserte familie- og omsorgssituasjonen det lyriske jeget og hennes søster er plassert i. Gjennom den tematisk fokuserte nærlesningen, er omsorgsdilemmaene gjort synlige innenfor rammen av enkeltdigt og samlingen som helhet. Som lesende mennesker utenfor teksten, kan en begynne å føle bekymring, omtanke og omsorg for dem en leser om. «Care is a different voice of morality and poetry is an alternative voice of human conversation», sier Hamington og Rosenow (2019, 104). Vi ser hvordan både den sykes nye hverdag, de pårørendes utfordringer med å forstå, og deres fortvilelse bli tematiseres i diktene. Vi får innblikk i den følelsesmessige ambivalensen, de krevende omsorgsutfordringene og de mange emosjonelle kampene, samt sorgen over å ha mistet den tidligere så aktive søsterens fellesskap, og hvor vanskelig det er å finne de rette ordene for å uttrykke dette. Den oppmerksomme lesningen utfordrer oss til å tenke ut over

diktenes rammer, og på de mer generelle og allmenne perspektivene av de situasjonene som beskrives. Fra mitt perspektiv tilbyr *Finne deg her inne og hente deg ut* et sjeldent innblikk i hvordan en kan tenke rundt komplekse og krevende omsorgs- og pårørendesituasjoner i lyrisk form.

Litteratur

- Andersen, Hadle Oftedal. 2012. «Gripande debutantar.» *Klassekampen* 7.01.2012.
- Benjamin, Walter. 1994. *Det tyske sørgespilletts opprinnelse*, Oversatt av Thor Inge Rørvik. Oslo: Pax.
- Blanchot, Maurice. [1955]1990. «Orfeus blik.» I *Essäer*, 61–68. Urcal och efterord: Horace Engdal. Lund: Kykeon.
- Culler, Jonathan. [1981] 2001. «Apostrophe.» I *The Pursuit of Signs*, 149–171. London og New York: Routledge.
- . 2015. *Theory of the Lyric*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- DeFalco, Amelia. 2016. *Imagining Care. Responsibility, Dependency and Canadian Literature*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Felski, Rita. 2020. *Hooked. Art and Attachment*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Gilligan, Carol. 1982. *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Grelland, Hans Herlof. 2018. «Martin Heideggers begrep om omsorg som eksistensform og dets betydning for forståelsen av begrepet omsorg i omsorgsfag.» *Tidsskrift for omsorgsforskning. Årg. 4. Nr 3*: 269–275. <https://doi.org/10.18261/ISSN.2387-5984-2018-03-09>.
- Hagen, Oddmund. 2011. «Vakkert, vondt og vanskeleg.» *Dag og tid* 11.06.2011.
- Hamington, Maurice, and Ce Rosenow. 2019. *Care Ethics and Poetry*. Palgrave Mcmilan.
- Heggdal, Emma Helene. 2018. «Apostrofe – fra fiksjon til ritual. Om utviklingen i Jonathan Cullers apostrofeteori med en lesning av Tor Ulvens dikt 'Jeg gir deg dette'» *Nordisk poesi* (November): 109–212. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-4137-2018-02-03>.
- Høiland, Kristin. 2012. «Ord til trøst.» *Aftenposten* 28.04.2012.
- Mariussen, Lina Undrum. 2012a. «Et forsvar for alvoret.» *Klassekampen* 2.06.2012.
- . 2012b. «Om å skrive dikt. Av nødvendighet, og uten å vite hvordan.» I *IR – skriftserie for litteratur*. Sivert Nikolai Nesbø, Lars Haga Raavand og Lars Svisdal (red.), 24–34.

- Moi, Toril. 2013. *Språk og oppmerksomhet*. Oslo: Aschehoug.
- . 2017. *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*. London. Chicago: University of Chicago Press.
- Nesby, Linda, Ingri Løkholm Ramberg, og Nora Simonhjell. 2024. «Humanistisk pårørendeforskning – en introduksjon.» I *I skyggen av sykdom. Skandinaviske pårørendefortellinger i vår tid*, Linda Nesby, Ingri Løkholm Ramberg og Nora Simonhjell (red.), 11–46. Oslo: Scandinavian Academic Press.
<https://doi.org/10.62342/SAP.OA.2014>
- Pettersen, Tove. 2008. *Comprehending Care. Problems and possibilities in Ethics of Care*. Lexinton Books.
- Sontag, Susan. 2010. *Sykdom som metafor*. Oversatt av Grethe Schønning. Oslo: Bokklubbens kulturbibliotek.
- Stubhaug, Bjarte. 2012. «Uvanleg vakker bok.» *Tidsskrift for den norske legeforening* 132, no. 706. <https://doi.org/10.4045/tidsskr.12.0029>.
- Sykepleien. 2012. Prises for dikt om syk søster. 27.03.2012.
- Tronto, Joan. 1993. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. London: Routledge.
- Warberg, Silje Haugen. 2021. «Apostrofere den levende. Den pårørendes vitnemål om autisme i Olaug Nilssens *Tung tids tale*.» *Kultur og klasse* 131 (Sykdom): 59–80. <https://doi.org/https://doi.org/10.7146/kok.v49i131.127483>.
- Wærness, Kari. 1996. «The Rationality of Caring.» I *Caregiving. Readings in Knowledge, Practice, Ethics and Politics*, edited by Suzanne Gordon, Patrizia Brenner and Nel Noddings, 231–251. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Wærp, Henning Howlid. 2011. «Overbevisende debut. Sterke dikt om to unge søstre.» *Aftenposten* 09.11.2011.
- Ødegård, Knut. 2011. «Bevegende om to søstre.» *Vårt Land* 2.05.2011.